

12. fejezet 1. lecke

Bevezetés

Jelen fejezetünk egyfajta kitekintés az eddigiek után. Az eddigiekben a piac hatékonyságáról, kívánatosságáról igyekeztem meggyőzni, ebben a fejezetben viszont piaci elégtelenségekről, azoknak is két nagyobb csoportjáról, a piac tökéletlenségeiről és a piaci kudarcokról, a piac alkalmatlanságairól lesz szó.

A piaci elégtelenségek olyan helyzetek, amelyekben nem állnak fenn a piac hatékony működésének feltételei. Úgy is mondhatnánk, hogy valamilyen körülmény eltéríti a piacot a társadalmilag hatékony kimeneteltől. Többnyire ezekre fogunk koncentrálni a fejezet során, például azért, mert egy ilyen helyzetet már ismer is: ez pedig a korlátozott verseny, vagy a monopólium esete. Ilyenkor egy vagy több vállalatnak a piaci hatalma, piaci ereje az a korlát, ami a piac hatékony működését korlátozza. Azt is láttuk már, hogy minél közelebb áll egy piac a monopóliumhoz, annál erősebben tér el a kimenetel a társadalmilag hatékony kimeneteltől. Sőt, azt is láttuk, hogy mi a feladat ilyen esetben: javítani a feltételeken, lehetőség szerint helyreállítani a tökéletes piac körülményeit, vagy legalábbis közelíteni ahhoz. Ezért szabályozzák az államok a monopóliumokat a versenyszabályozás keretében, ahogyan azt korábbi leckékből megtanulhatta. További piaci elégtelenségek az externáliák, a közjavak és a téves fogyasztói döntések jelenségei. Ezen esetekben tehát mindig a piaci elosztás hatékonyságának javítása a cél. Ezekről részletesebben fog szólni a 12. fejezet.

A piaci kudarcok, vagy a piac alkalmatlanságai, ahogy nevük is mutatja, olyan helyzetek, amelyeknek a megoldására a piac egyszerűen nem alkalmas, még ha mégoly jól működne is. Két ilyen helyzetről érdemes szólnunk itt: a szegénység és a fogyasztók „helytelen” preferenciáinak az esetéről. Vajon a piac szemére vethetjük-e, hogy nem juttat jövedelmet azoknak, akik nem dolgoznak (egyelőre tekintsünk el attól, hogy miért nem)? Vagy a piac hibája-e, hogy eljuttatja a kábítószereket azokhoz, akiknek kereslete van rá? Ilyen esetekben nem a piac javíthatása, korrigálása a feladat, hanem tulajdonképpen a felülbírálata, helyettesítése. Ennek a fenti példáinkban (szegénység és kábítószerélvezet) méltányossági vagy népegészségügyi megfontolásai vannak.

Beszéljünk először a szegénységről! Mikroökonómiai szinten a szegénység annyit tesz – és erre az előző fejezet jól rávilágított – hogy a fogyasztónknak nincsen a birtokában olyan erőforrás, amit bárbe adva jövedelemre tehetne szert. Kicsit másként fogalmazva: hiányzik a jövedelemszerző potenciálja. A közgazdaságtan régen túl van már a munkaérték-elméleten, ami szerint a különböző előállt teljesítményeket az alapján kell díjazni, hogy mennyi munkát fektettek beléjük. Én például zenei antitalentum lévén nagyon sok óra gyakorlással megtanulhatnék nagyon rosszul gitározni, de aztán nem tudnék nagy összegekért koncertet adni csupán arra hivatkozva, hogy milyen sok munkámba került. A dolgok annyiban értékesek, amennyiben kereslet van rájuk. A technológiai fejlődés kapcsán sokan éppen azért veszítették el a megélhetésüket és azért szegényedtek el, mert arra a típusú munkára, amelyet ők tudtak végezni, már nem volt többé kereslet. Elvesztették a jövedelemszerző képességüket. Mit tehet

ilyenkor az állam, a szabályozó? Egy lehetséges megoldás a jövedelmek újraelosztása: adókat szed azoktól, akiknek magas a jövedelmük, és úgynevezett transzfereket, segélyeket nyújt azoknak, akiknek pedig mondjuk egyáltalán nincsen. Ez egy méltányos lépés, az pedig más kérdés, hogy ez vajon hogyan hat azoknak az erőfeszítésére, akiktől a jövedelmet elvonják, és hogyan hat azokéra, akiknek juttatják. Egy másik lehetséges megoldás lenne a jövedelemszerző potenciál biztosítása. Biztosan emlékszik a mondásra: „Ha valakinek halat adsz, jóllakatod egy napra. Ha megtanítod halászni, nem lesz éhes többet”. Sajnos a képességeket nem lehet újraelosztani, viszont lehet embereknek új készségeket, képességeket, tudást megtanítani, ami számára később saját jogon jövedelmet biztosít. Vagy hát éppen azt is lehet csinálni, hogy a fölterületeket bizonyos időnként újraelosztjuk, és lehet, hogy nekem most nem jutott föld, amit bérbe adhatnék, és ezért szegény leszek, de legközelebb meg jut, és akkor más lesz majd szegény. De gondoljon bele ismét, hogy mennyire ösztönöznél a földtulajdonost a földjének a hatékony fölhasználására az, ha tudná, hogy jövőre elveszik tőle? Egy örök probléma a méltányosság versus hatékonyság kérdése: Arthur Okun amerikai közgazdász már a 70-es években arról írt, hogy a jövedelmet a gazdagoktól a szegényekhez egy lyukas vödörben lehet csak átvinni: egy része elfolyik út közben. Máshogy fogalmazva: minél egyenlőbbben szeretnénk elosztani egy tortát, annál kisebb lesz maga az elosztható torta, így a kérdés az, hogy mennyit vagyunk hajlandóak a tortából feláldozni annak érdekében, hogy igazságosabban osszuk el?

A másik piaci kudarc, amit említettem, a fogyasztók „téves” preferenciái. Ez az az eset, amire azt mondanánk, hogy „nem jó az neked, csak úgy érzed!”. Kicsit kisebb kockázattal, de a szülők szembesülnek ezzel gyakran a gyereknevelés során. A piac pedig gyakran a nevelés ellenébe megy: ha a gyereknek igénye van valamire, a piac hajlandó azt előállítani. Egy fontos momentum, hogy a gyerekeknek nincsen saját pénzük, amiből megvehetnék a számukra esetleg káros termékeket, míg a kábítószerélvezőknek, alkoholistáknak, dohányfüggőknek pedig van. Korábbi fejezetekben megvizsgáltuk azt, hogy a fogyasztók preferenciái hogyan hatnak a fogyasztásukra, de létezik egy ellenirányú hatás is: az, hogy mit fogyasztunk, befolyásolja az ízlésvilágunkat. Pontosan ez a megerősítő mechanizmus vezethet el a káros függőségek kialakulásához, amellyel tehát a piac nem tud mit kezdeni, nem tiszte azzal valamit kezdeni. Az állam fölülbírálja a piac döntését, amennyiben például megtiltja és bünteti a kábítószer termelését, forgalmazását, fogyasztását.

A piaci kudarcokkal ennél részletesebben ennek a kurzusnak a keretein belül nem is szeretnénk foglalkozni. Fontos, hogy tudjon róla, hogy létezik ilyen, és hogy mit is takar, de az ezeket a jelenségeket leíró modellek részletes ismerete nem célunk. Nagyobb hangsúlyt fektetünk viszont a piaci tökéletlenségekre. Azért szeretném, hogyha ezeket a jelenségeket jobban megértené, mert annyira át meg átszövik az életünket, hogy ha egyszer rájön, hogy mi is az az externália például, akkor többé nem fogja tudni nem észrevenni maga körül. Mint látni fogjuk, az externália, a közjószág és a téves informáltság mind olyan helyzetek, amikor a piac nem működik hatékonyan, de amennyiben tudjuk, hogy hol és milyen módon siklik félre az optimalizáció, akkor tudjuk kezelni, tudunk javítani a kimenetelen. Míg ön fogyasztóként egy monopólium hatékonyságvesztésével nem sok mindent tud kezdeni, de az ön körül zajló extern hatásból származó hatékonyságvesztéseket viszont gyakran mérsékelni tudja, ha tudja, hogyan működnek.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELEN TANANYAG
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI  2020



Európai Unió
Európai Szociális
Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE